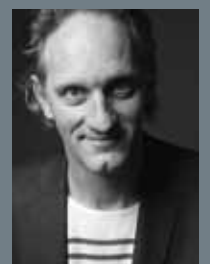

Conceptuele fotografie

DE REGISTRATIE VOORBIJ

Fotografie is het vastleggen van een betekenis, het bewaren van de essentie van een moment in de tijd. Conceptuele fotografie voert dit door tot in het extreme, met het registreren van een gedachte, stemming, idee of boodschap. Een foto waar méér achter zit, zogezegd. Een terreinverkenning.

TEKST Cees Visser

Valt conceptuele fotografie nog onder de noemer fotografie, of is hier veeleer sprake van beeldende kunst? Wie deze vraag per se wil beantwoorden, kan zich verdiepen in het werk van Cindy Sherman (1954), die zich na een studie schilderkunst toelagde op fotografie. Ze staat te boek als een van de eerste kunstenaars wier werk is omschreven als 'conceptueel'. Waarom? Omdat Sherman zelf de hoofdrol opeist in haar kunst: ze is fotograaf én model. Door zichzelf keer op keer in een andere gedaante te fotograferen, als in een *filmstill*, verhuult ze haar identiteit. Niet alleen hekelt de Amerikaanse de willekeur van het clichébeeld waaraan de vrouw dient te voldoen, ze wil ook aantonen dat onze gezichten façades zijn. Conceptuele fotografie is dus een fotografische discipline? Conceptuele kunst kan ook kunst zijn waarbij fotografie slechts het middel is om de achterliggende bedoeling

gestalte te geven. De makers ervan zien zichzelf dan ook niet als fotografen, en misschien niet eens als conceptuele fotografen. Of zoals die andere pionier, Edward Ruscha (1937), het formuleert: "Fotografie is gewoon een speeltuin voor mij. Ik ben helemaal geen fotograaf." Blijft het antwoord op de eerdere vraag in het midden, vaststaat dat conceptuele fotografie een van de creatiefste - pardon - uitingen van fotografie is. Alleen al omdat conceptuele fotografie 'moeilijker' is dan andere 'fotografiegenres', maar ook en vooral omdat het tijd en geduld kost om dat perfecte conceptuele beeld of werk te maken. Daarover zijn ook Claudia Küssel (curator Foam), Diana Scherer (beeldend kunstenaar), Xander Karskens (conservator De Hallen Haarlem), Anouk Kruithof (kunstenaar) en Erik Kessels (fotografieverzamelaar) het met elkaar eens. Vijf gesprekken.

Claudia Küssel (37)

Curator Foam (sinds september 2012), daarvoor bijna tien jaar werkzaam bij het Nederlands Fotomuseum

Foam is het Amsterdamse museum voor de fotografie. In dit museum, waarin wisselende tentoonstellingen over uiteenlopende fotografische genres gepresenteerd worden, is Claudia Küssel een van beide curatoren.

Diana Scherer (41)

Beeldend kunstenaar, werkt onder andere voor de Volkskrant en de VPRO Gids

Diana Scherer is afgestudeerd aan de Gerrit Rietveld Academie, en woont en werkt als beeldend kunstenaar in Amsterdam. Haar fotografisch werk kenmerkt zich door het spel met ruimte en ambiguïteit - door beelden die de werkelijkheid ontstijgen.

Wat maakt een foto conceptueel?

"Conceptuele fotografie is een term uit de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw, bedoeld om bepaalde ontwikkelingen binnen de beeldende kunst te duiden. Nederlandse kunstenaars die tot deze stroming behoren, zijn onder anderen Jan Dibbets, Ger van Elk en Marinus Boezem. Maar ook iemand als Hans Eijkelboom, wiens werk sterk geworteld is in de traditie van de conceptuele fotografie. In het algemeen is het fotografie waarbij een concept of een theorie leidend is, óók voor het beeldend resultaat en de presentatievorm. Er wordt dikwijls een strenge methodiek gehanteerd die bepalend is voor het beeld."

Er doen meerdere termen de ronde...

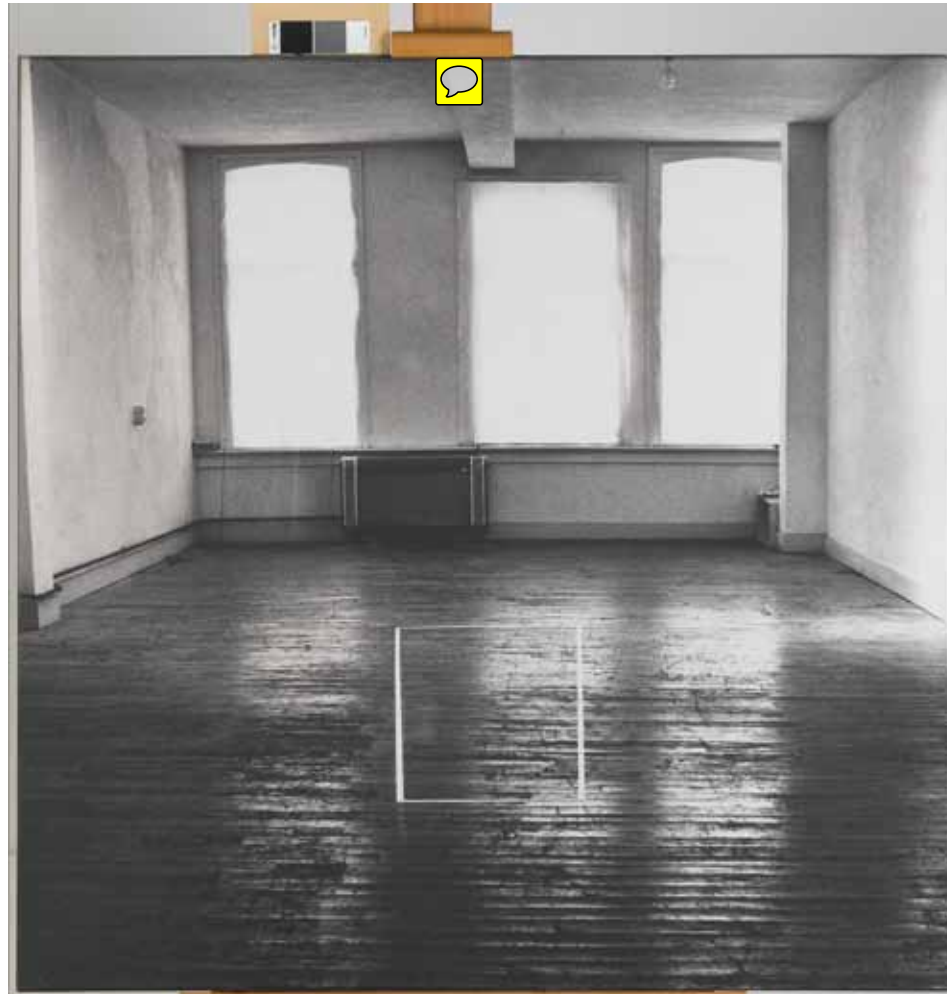
"Om recente ontwikkelingen in de fotografie te benoemen, bestaan er termen als 'conceptuele documentaire fotografie', of 'conceptuele fotografie' wordt gebruikt voor fotografie die ook als beeldende kunst is te beschouwen. Dergelijke terminologie is bedoeld om helderheid te creëren. Maar vaak kan een werk tot zowel de ene als de andere categorie behoren."

Hoe staat het met de publieke belangstelling?

"Er is grote belangstelling voor fotografie in het algemeen. Foam programmeert fotografie in de breedte. Hier maakt ook conceptuele fotografie deel van uit, naast journalistieke fotografie en modefotografie bijvoorbeeld. Als er meer interessant conceptueel werk wordt gemaakt, krijgt dit automatisch meer aandacht. We hebben verschillende platforms om aandacht aan fotografie te schenken. Foam Magazine is daar een van. Hierin is veel ruimte voor conceptuele fotografie en reflectie op het medium."

Wat zijn momenteel de belangrijkste namen?

"Internationale hedendaagse voorbeelden zijn Adam Broomberg & Oliver Chanarin, Susanne Kriemann en Taryn Simon. De

Jan Dibbets, Perspective Correction - My Studio II 1969. Fotografische print op fotolinnen. Collectie Stedelijk Museum Amsterdam.

overeenkomst in hun werk is onder meer het reflectieve en theoretische karakter, een seriematige manier van werken die consequent wordt doorgevoerd tot in de uiteindelijke presentatie."

En in Nederland?

"Er is een aantal belangrijke conceptuele fotografen in Nederland, van wie ik enkelen

eerder al noemde, die ook in een internationale context worden gewaardeerd. Maar verhoudingsgewijs kent Nederland een sterkere documentaire traditie, vanuit de behoefte aan een zekere directheid van het beeld. Men wil het beeld graag meteen begrijpen. In landen als Duitsland en Frankrijk is meer ruimte voor conceptuele fotografie en voor theorie in het algemeen."

Is in Foam vaak conceptuele fotografie te zien?

"In 2008 was er een tentoonstelling van Taryn Simon, die een jaar eerder de KLM Paul Huf Award had gewonnen. Nu geldt zij als

een van de belangrijkste fotografen van dit moment. Recentelijk hadden we de tentoonstelling RE-Search met werk van alumni van de Rijksakademie, waarin hun onderzoekende houding ten aanzien van het medium centraal stond. Maar ook het werk van het duo WassinkLundgren, waaraan we momenteel een overzichtstentoonstelling wijden, kun je conceptueel noemen."

Wat vind je persoonlijk van conceptuele fotografie?

"Zo lijkt het alsof het om een genre gaat... Conceptuele fotografie zegt op zich niets over de kwaliteit van een beeld, maar over een zekere methodiek om tot dat beeld te komen. Maar als ik namen mag noemen, dan vind ik het werk van het duo Broomberg & Chanarin heel fascinerend. Niet alleen wat hun onderwerpen betreft, die gerelateerd kunnen zijn aan bronnen die niet per se fotografisch zijn, zoals literatuur of wetenschap, maar in feite altijd een commentaar vormen op het fotografische beeld of het gebruik daarvan. De uiteindelijke presentatie van hun werk is eveneens heel esthetisch."

Perspective Correction

Claudia Küssel: "Ik kies voor een werk van Jan Dibbets, uit de serie *Perspective Corrections*, afkomstig uit de collectie van het Stedelijk Museum. Zijn werk is een hoogtepunt in de geschiedenis van de conceptuele fotografie. Door een ogenschijnlijk simpele ingreep, namelijk een trapezium op de grond te tekenen en dit vanuit een bepaald standpunt te fotograferen, verschijnt een vierkant op het fotografische beeld. Met deze serie toont hij het spanningsveld tussen de illusionistische ruimte en het tweedimensionale vlak."

Kunstenaar of fotograaf?

"Beeldend kunstenaar die fotografie als medium gebruikt. Fotografie is voor mij het meest natuurlijke instrument. Niet om de werkelijkheid vast te leggen, niet om te kijken wat er is - dat verveelt me alleen maar -, maar om met de werkelijkheid te spelen. Dat spelen vind ik interessant: wat is het nou, wat is er gebeurd?"

In hoeverre is je werk conceptueel?

"Het is niet altijd strikt conceptueel. Op de Gerrit Rietveld Academie ben ik een paar keer geswitcht: van beeldende kunst naar grafisch en toen pas naar fotografie. Daardoor heb ik een meer 'semiconceptuele' manier van werken ontwikkeld."

Nurture Studies, courtesy Seelevel Gallery. Foto: Diane Scherer

■ *Nurture Studies*, courtesy Seelevel Gallery.
Foto: Diane Scherer

Semiconceptueel..?

"Gedeeltelijk conceptueel. Conceptueel is werken vanuit een idee. Een conceptuele kunstenaar is minder geïnteresseerd in het eindresultaat, en meer in het perfect uitwerken van het idee - vanaf de start. Ook schoonheid is niet meer belangrijk, en zeker minder belangrijk dan het idee. Het idee is het werk. Dat is met fotografie lastig, omdat fotografie om beeld gaat. Ik denk dat een fotograaf of kunstenaar tegenwoordig al snel conceptueel genoemd wordt als hij of zij gewoon een beetje met een idee werkt."

Vertel eens iets over je aanpak...

"Alles begint met de fascinatie voor een onderwerp. Van daaruit ga ik onderzoeken en experimenteren. Dat kan jaren duren. Pas tijdens de onderzoeksfase ontstaat bij mij het idee, dat ik vervolgens uitwerk. Zo was ik gefascineerd door politiefotografie, beelden van *crime scenes*. De specifieke manier waarop plaatsen delict worden vastgelegd, trok me aan. Na me jarenlang erin te hebben verdiept, heb ik *Mädchen* (2002) gemaakt: een serie zwart-witfoto's waarbij je niet weet of de kleine meisjes op de foto's liggen, zitten of zelfs zweven. Het heeft een bepaalde ambiguïteit: de toeschouwer weet niet wat er is gebeurd."

Ook Still-Life is heftig, met die dode dieren...

"De dieren in *Still-Life* kwamen vers van de jager. De échte dood... daar was ik na een tijdje wel kapot van. Daarmee ben ik toen maar gestopt. Maar vergankelijkheid is de

rode draad in mijn werk. Zie bijvoorbeeld ook mijn *Nurture Studies*, over bloemen en hun tijdelijkheid. Een belangrijk onderdeel van dit werk was het proces, de toestandkoming. Maar dat is niet zichtbaar in het eindresultaat. Daarom heb ik ook voor de titel *Nurture Studies* gekozen, om ook de emotionele kant terug te laten komen, namelijk het langdurige verzorgen."

Waarom doe je dit?

"Dit is wie ik ben. Mijn werk is emotioneel: het bestaat niet alleen maar uit starre ideetjes. Maar voor mij is fotograferen ook verzamelen en archiveren. Door iets te fotograferen, bewaar ik het, blijft het bij mij. Dat is een conceptueel aspect van mijn werk. Een 'gewone' fotograaf documenteert de werkelijkheid; ik documenteer een idee. Mijn fotografie is vaak heel strak. Licht en compositie spelen geen rol: het is alleen documentatie. Wat opvalt aan conceptuele fotografie, is dat het vaak geënceneerd is: het beeld wordt echt gemaakt. Dat doe ik ook, alles ensceneren."

Wat vindt het publiek ervan?

"Hangt van de serie af. Mijn laatste serie *Nurture Studies* is positief ontvangen. Maar op mijn vroegere werk, zoals *Mädchen*, reageerden mensen ook vaak geschrokken of zelfs boos. Dat vond ik wel weer spannend, is dat mijn streven om te raken, om een mooie steek uit te delen. Het mag best een beetje pijn doen."

■ www.dianascherer.nl

"Een fotograaf wordt al snel conceptueel genoemd"

Xander Karskens (39)

Conservator moderne en hedendaagse kunst De Hallen Haarlem

Wanneer valt een foto onder de noemer conceptueel?

"Conceptuele fotografie is een deelgebied binnen de fotografie: een richting waarbij kunstenaars uitgaan van ideeën en niet zozeer vertrouwen op intuïtie of gevoel. De foto's zijn het resultaat van een vooraf vastgelegd proces. Als dat laatste het geval is, mag je van conceptuele foto's spreken."

Luistert dat nauw?

"De grenzen zijn vloeibaar. *Conceptual art* ontstond in de jaren zestig als een nieuwe stroming die duidelijke regels had en als zodanig herkenbaar was. Ook conceptuele fotografie is in dat tijdperk geboren. Beeldende kunstenaars zetten het medium fotografie in voor iets waarvoor het nooit eerder was gebruikt, namelijk archiveren, documenteren en processen vastleggen. De term 'conceptueel' is de afgelopen twintig jaren gigantisch onderhevig geweest aan inflatie, en zelfs problematisch geworden. Het is een soort synoniem geworden voor 'intelligente kunst' - wat dat ook moge betekenen."

Bestaat er dan nog wel zo iets als conceptuele fotografie?

"Ik zou niet willen zeggen dat het niet bestaat. Je kunt onderscheid maken tussen de verschillende domeinen in de fotografie, bijvoorbeeld qua benaderingswijze. Aan de andere kant... bijna iedereen maakt tegenwoordig conceptuele fotografie, al is het maar omdat spontaan of intuïtief werk binnen de beeldende kunst al snel verdacht is. Iedereen die zichzelf serieus neemt als beeldend kunstenaar - dat kunnen dus ook fotografen zijn - maakt conceptueel georiënteerde kunst, want vertrekt vanuit een vooraf vastgelegd idee. Een portretfotograaf die alleen kinderportretten maakt, is meestal geen conceptuele fotograaf, maar een conceptueel fotograaf kan wel besluiten om kinderportretten te maken. Als dat voortvloeit uit het idee dat aan de basis staat van het werk."

Xander Karskens is sinds 2006 conservator moderne en hedendaagse kunst van De Hallen Haarlem. Hij is verantwoordelijk voor zowel de collectie van het museum als de programmering.

Gaan conceptuele fotografie en De Hallen goed samen?

"De Hallen Haarlem is een museum voor hedendaagse kunst, geen museum voor fotografie. Maar ongeveer een kwart van ons programma bevat een fotografische component, en daarbinnen is ook ruimte voor conceptuele kunst."

Zoals..?

"De recente tentoonstelling *Pierre Leguillon Features Diane Arbus*. Leguillon, een Franse graficus/kunstenaar, heeft foto's van Arbus die tussen 1960 en 1971 in tijdschriften waren verschenen, samengebracht en ingelijst - als een retrospectief. Eigenlijk was het dubbele conceptuele kunst. Het werk van Arbus is in zekere zin al conceptueel, en daar kwam de presentatie van Leguillon nog eens overheen. Je zag Arbus' foto's binnen de kaders van een tijdschrift, dus zag je hoe in die tijd met fotografie en vormgeving werd omgegaan. De structuur die deze Fransman had bedacht - de voorwaarde dat het om een tijdschriftfoto moest gaan -, is de machine die het werk produceert. Dat is een conceptuele benadering."

Wie zijn volgens jou belangrijke Nederlandse vertegenwoordigers?

"Onder mijn generatie bijvoorbeeld Gert Jan Kocken en Johannes Schwartz. Twee fotografen die verschillend werk maken, maar beiden in hun fotoseries onderwerpen als geschiedenis, politiek en culturele identiteit op een conceptuele manier aan de orde stellen. In het domein van de modefotografie kun je succesvolle fotografen als Inez van Lamsweerde, Viviane Sassen en Blommers/Schumm noemen. Die fotografen voor belangrijke modetijdschriften, maar maken ook 'vrij' werk dat conceptueel is te noemen."

Lunagrams

Xander Karskens: "Deze serie van Lisa Oppenheim vind ik heel mooi. Ze belichtte

■ Lisa Oppenheim, 'Lunagrams 1851/2010', 40,60 x 50,80 cm, silver toned photograms, exposed to moonlight, unique in a series. Courtesy by artist and Juliette Jongma, Amsterdam.

negentiende-eeuwse glasnegatieven van de allereerste foto's van de maan met het licht van de maan in New York, bij exact dezelfde

maanstand waarbij die historische foto's werden genomen. Poëtisch en meeslepend."

■ www.dehallen.nl

"Bijna iedereen maakt tegenwoordig conceptuele fotografie"

Anouk Kruihof (31)

Kunstenaar woonachtig en werkzaam
"tussen Berlijn en New York"

Anouk Kruihof legde tijdens haar studie aan de Akademie voor Kunst en Vormgeving St. Joost een grote belangstelling voor fotografie aan de dag. Ze studeerde af in 2003, en maakt sinds 2008 hoofdzakelijk vrij werk. Haar kunst kenmerkt zich door levendigheid, waarin fotografie geldt als het startpunt voor oneindige mogelijkheden.

Foto: Marc Eckardt

Erik Kessels (46)

Creatief directeur KesselsKramer,
verzamelaar van fotografie

Erik Kessels (1966) is medeoprichter en creatief directeur van het Amsterdamse communicatiebureau KesselsKramer. Hij verzamelt fotografie en publiceerde verschillende fotoboeken.

Wat ben jij?

"Een kunstenaar. Ik doe veelal sociaalconceptuele projecten waarin fotografie een grote rol speelt. De vorm waarin ik mijn werk presenter, verschilt. Het kunnen installaties zijn of een boek, een performance of een poster om mee te nemen."

Sociaalconceptuele projecten..?

"Projecten gebaseerd op een idee om een connectie te maken met mensen of de maatschappij. Die connectie maak ik door interviews af te nemen, het publiek te betrekken bij mijn werk. Maar ook tijdens het fotograferen maak ik contact. In veel van mijn werk zit een sociaal element."

Wat is voor jou conceptuele fotografie?

"Ik denk eerder in termen van 'conceptuele kunst' of 'conceptuele projecten' dan 'conceptuele fotografie'. Behalve dat een idee als uitgangspunt dient voor een project - of een foto, zo je wilt - betekent conceptueel dat je langer ingaat op een onderwerp. En de weg naar het uiteindelijke resultaat of de vorm waarin je het idee verbeeldt, is er een van zoeken: een proces om te komen tot de juiste vorm die het idee het best representeert. Voor mij is de vraag wat je met de foto's doet belangrijk. Niet alleen het maken en vervaardigen doet ertoe, ook de manier waarop je het verwerkt: hoe breng je het naar buiten?"

Hoe ga je te werk?

"Alles wat ik doe, ontstaat vanuit een ideeëngolf. Dat idee kan een foto, een serie foto's of boek zijn. Hoewel ik een soort kaders aanleg waarbinnen ik werk, wijk ik tijdens het proces wel eens af. Als ik iets interessants tegenkom, reageer ik. In *serendipity* kunnen interessante dingen gebeuren. Het toeval durven toelaten creëert openheid en geeft mijn werk zijn losheid en speelsheid... denk ik althans. Ik ben dus geen conceptuele fotograaf in de strikte betekenis. Neem *Empty Bottles* van WassinkLundgren, een voorbeeld van strikte documentaire

■ ■ Untitled (I've taken too many photos / I've never taken a photo). © Anouk Kruihof

conceptuele fotografie. Als je pas een foto maakt wanneer iemand die lege fles oppakt, dan krijg je weinig losheid - een ingrediënt dat voor mij wel belangrijk is."

En jouw Untitled..?

"Dat is ook een sociaalconceptueel project. Ik woonde toen in New York en heb posters opgehangen: 'Heb je nog nooit een foto gemaakt en wil je meewerken aan een kunstproject?' Uiteindelijk kwam ik bij een

19-jarige jongen terecht, die totaal onbekend was met technische apparaten. Hij had geen mobieltje, geen laptop en ook geen fotocamera. Intuïtief heeft hij 75 foto's uit mijn archief gekozen, dat uit driehonderd snapshots en fotonotities bestond. Verder bepaalde hij de afdrukgrootte: *small*, *medium* of *large*. Hoe interessanter, hoe groter het beeld, bleek een beetje zijn criterium. De selectie kwam vervolgens als een foto-installatie aan het plafond te hangen. In dit project speelde fotografie een grote rol, maar het gaat niet alleen om de fotografie. En de foto's zelf waren, op een paar na, evenmin conceptueel."

Moet men jouw werk begrijpen om het te waarderen?

"Het is niet aan de kunstenaar om zich zorgen te maken of iemand zijn of haar werk wel of niet begrijpt. Ik blijf dicht bij mezelf en kan nooit iets maken wat de hele wereld snapt of waardeert. Dat is mijn doel ook niet."

"Het gaat ook om hoe je het naar buiten brengt"

Fotografeer je zelf?

"Niet meer of minder dan iedere consument. Ik maak visuele notities: van dingen die ik op straat zie, van dingen die niet kloppen. Soms is het leuk dat je ergens getuige van bent - mijn fotocameraatje levert het bewijs. En soms zijn dat foto's waarin ook een concept zit. Ik kom er naderhand wel eens achter dat ik bezig was met een serie. Zo schoot ik altijd polaroids van mijn huilende kinderen als ze een bloedneus of geschaafde knie hadden. Normaal zie je op familiefoto's families die gelukkig zijn, waar het goed mee gaat. Iets anders: laatst zag ik een busje van een Poolse schilder, een Volkswagen. Achterop stond 'Perfect finish'. Maar precies op die woorden was een deuk gereden. Over zulke visuele curiositeiten kan ik dan leuk filosoferen."

Noem je dat dan conceptuele fotografie?

"Conceptuele fotografie is fotografie die niet leunt op esthetiek, maar meer op het idee dat erin zit. Een pionier is Ed Ruscha. Hij zet al heel lang fotografie louter en alleen in om ideeën te visualiseren."

Bestaat conceptuele fotografie anno 2013 nog wel?

"Het leeft meer dan ooit. Niet alleen Ruscha, ook het werk van mensen als John Baldessari, Hans-Peter Feldmann, Christian Boltanski en Mike Mandel is op kunstacademies actueler dan ooit. Vanuit de opleidingen is veel belangstelling voor deze kunstenaars en de manier waarop zij hun werk maken. Dus ja, het bestaat!"

Wat is voor jou de charme ervan?

"Fotografie waarin esthetiek een rol speelt, is zo algemeen geworden. Veel mensen zijn daar goed in; dat maakt het verschil niet meer. Het is voor mij belangrijk om iets fotografisch te zien waarin een goed idee is verstopt. Ik geniet van de foto's van Feldmann. Die maakt over een langere periode kiekjes van zijn autoradio, maar alleen wanneer er een goed nummer speelt:

■ Erik Kessels: "Met mijn gezin op de foto uit 1973 van Hans Eijkelboom. Hilarisch en tijdloos." © Hans Eijkelboom

Car Radio When Good Music Is Playing. Dan zie je steeds andere auto's en andere radio's. Een ultiem voorbeeld van conceptuele fotografie. Ook de titel is heel belangrijk. Als reclameman ben ik overdag natuurlijk altijd met ideeën bezig. Daarom trekt conceptuele fotografie mij ook meer aan."

Ziet het grote publiek dit óók?

"Het punt is dat je er wel in moet verdienen. De conceptuele foto vertelt nooit het hele verhaal. Dat heeft te maken met die extra dimensie. Je moet een beetje je huiswerk doen. Ik noem nog een voorbeeld. Hans Eijkelboom is in Nederland een van de belangrijkste mensen op het terrein van

conceptuele fotografie. Zijn mooiste werk is *Met mijn gezin op de foto*. Daarvoor belde hij op een middag bij verschillende huizen aan om te vragen of moeder en kinderen samen met hem op de bank wilden zitten voor een foto. Met die serie speelt hij met de inwisselbaarheid van de vader in het gezin. Op een clichéfoto van een familie op de bank in de woonkamer is de man altijd de vader. Hang je zo'n foto aan de muur, dan wordt niemand daar koud of warm van. Maar als je het verhaal erachter vertelt - de man is niet de vader, maar de fotograaf -, dan vergeet je dat nooit meer. Het publiek moet op ontdekkingsreis gaan; dan valt er veel te beleven."

"Puur esthetische fotografie is zo algemeen geworden"